

Teret jasnoće: Fenomenologija egzistencijalnog sukoba u filozofiji Alana Wattsa i suvremenim psihološkim teorijama

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj esej koristi fenomenološko-integrativni pristup za istraživanje temeljnog paradoksa koji je postavio Alan Watts: kako izoštrena sposobnost opažanja društvenih iluzija istovremeno predstavlja dar i izvor egzistencijalne patnje. Rad analizira sukob između arhetipa „opažača“ i kolektivne tendencije ka „ugodnoj nesvjesnosti“. Kroz sintezu Wattsove filozofije i suvremenih psiholoških teorija – uključujući neurobiologiju senzorne procesne osjetljivosti (SPS), teoriju socijalnog identiteta (Tajfel & Turner, 1979), akcijski model kognitivne disonance (Harmon-Jones & Harmon-Jones, 2008) i moderne studije konformizma (Stallen & Sanfey, 2023) – esej dekonstruira četiri ključne opasnosti: egzistencijalnu usamljenost, dilemu Kasandre, društvenu patologizaciju i empatijsku apsorpciju. Usvajajući stav epistemološke skromnosti, rad preispituje i kritike samog konstrukta opažača (npr. preklapanje s autizmom). Za razliku od zaključka koji problem ostavlja neriješenim, ovaj rad argumentira da Wattsovo rješenje, taoistički princip *wu wei*, nudi konkretno rješenje redefiniranjem odvojenosti kao vještog djelovanja koje koristi empatiju kao nužan alat za učinkovitu primjenu.

Ključne riječi: Alan Watts, paradoks opažača, senzorna procesna osjetljivost (SPS), kognitivna disonanca, konformizam, teorija socijalnog identiteta, Kasandrin kompleks, *wu wei*, epistemološka skromnost

Abstract

This essay employs a phenomenological-integrative approach to explore a fundamental paradox posed by Alan Watts: how the heightened ability to perceive social illusions constitutes both a gift and a source of existential suffering. The paper analyzes the conflict between the "observer" archetype and the collective tendency towards "comfortable unawareness." Through a synthesis of Watts's philosophy and contemporary psychological theories—including the neurobiology of Sensory Processing Sensitivity (SPS), Social Identity Theory (Tajfel & Turner, 1979), the Action-Based Model of cognitive dissonance (Harmon-Jones & Harmon-Jones, 2008), and modern studies on conformity (Stallen & Sanfey, 2023)—the essay deconstructs four key perils: existential loneliness, the Cassandra dilemma, social pathologization, and empathic absorption. Adopting a stance of epistemological modesty, the paper also examines critiques of the observer construct itself (e.g., its overlap with autism). Unlike a conclusion that leaves the problem unresolved, this paper argues that Watts's solution, the Taoist principle of *wu wei*, offers a concrete resolution by redefining detachment as a skilled action that leverages empathy as a necessary tool for effective application.

Keywords: Alan Watts, observer's paradox, Sensory Processing Sensitivity (SPS), cognitive dissonance, conformity, social identity theory, Cassandra complex, *wu wei*, epistemological modesty

Uvod: Dar, teret i pitanje jasnoće

Filozof Alan Watts postavlja temeljni paradoks koji leži u srcu ljudskog iskustva: sposobnost jasnog opažanja suptilnih istina, neizgovoreni napetosti i skrivenih društvenih igara istovremeno je oblik duboke mudrosti i izvor duboke egzistencijalne patnje. Iako se Watts u akademskim krugovima ponekad smatra prvenstveno popularizatorom, a ne striktno originalnim filozofom, njegova vješta sinteza istočnjačke filozofije i zapadne psihologije pruža plodan okvir za analizu ovog sukoba.

Pojedinac obdaren ovom izoštrenom percepcijom, kojeg ćemo nazivati „opažačem“, posjeduje dar viđenja svijeta onakvim kakav jest, ispod velova društvenih konvencija. Međutim, taj isti dar neizbježno ga dovodi u sukob s kolektivnom tendencijom ka onome što Watts naziva „ugodnom nesvjesnošću“ – stanjem koje se održava moćnim psihološkim i socijalnim mehanizmima.

Ovaj esej će sistematski istražiti četiri ključne opasnosti s kojima se opažač suočava. No, prije nego što uronimo u dekonstrukciju tog sukoba, nužno je usvojiti stav *epistemološke skromnosti*. Premisa da „opažač“ vidi svijet „onakvim kakav jest“ sama je po sebi problematična. Kako opažač može razlikovati istinski uvid od puke projekcije vlastitih tjeskoba? Ovaj rad će stoga koristiti arhetip „opažača“ ne kao nositelja superiorne istine, već kao fenomenološki okvir za istraživanje iskustva povišene osjetljivosti.

Esej koristi **fenomenološko-integrativni pristup**; on ne pokušava klinički validirati SPS, već koristi psihološke konstrukte (SPS, disonanca) kako bi istražio *proživljeno iskustvo* (fenomenologiju) filozofskih apstrakcija (Wattsov „ego“), te koristi mitološke arhetipove (Kassandra) kao analitički alat za razumijevanje *psiholoških posljedica* tog iskustva, a ne kao kliničku dijagnozu.

„Ugodna nesvjesnost“ nije puko stanje ignorancije, već aktivno održavana iluzija. U svojim djelima, poput *The Book: On the Taboo Against Knowing Who You Are*, Watts (1966) tvrdi da je naša temeljna percepcija sebe kao izoliranog, „kožom obuhvaćenog ega“ zapravo društveni konstrukt. Ova iluzija nije bez svrhe; ona podupire društvene strukture i „igre“ koje definiraju našu civilizaciju. „Ugodna nesvjesnost“ stoga nije samo mana, već i adaptivni mehanizam. Prema **teoriji socijalnog identiteta** (Tajfel & Turner, 1979), članstvo u grupi ključan je izvor samopoštovanja i svrhe. Održavanje grupnog konsenzusa – čak i po cijenu objektivne istine – nije stoga iracionalni strah, već mehanizam za očuvanje vlastitog identiteta.

Ovaj se prešutni dogovor brani na dvije razine. Na individualnoj, psihološkoj razini, mehanizam je opisan teorijom kognitivne disonance. Dok je Festingerova (1957) originalna teorija objasnila *da* osjećamo nelagodu, suvremeni **akcijski model** (Harmon-Jones & Harmon-Jones, 2008) objašnjava *zašto*: disonanca se ne javlja zbog bilo kakvog sukoba, već specifično kada sukobljene spoznaje *ometaju učinkovito djelovanje*. Odbacivanje disonantne istine „opažača“ stoga nije samo obrana ega, već adaptivni nagon koji grupi omogućuje da održi bihevioralni zamah.

Na kolektivnoj, socijalnoj razini, „ugodna nesvjesnost“ je cementirana pritiskom konformizma. Klasični Aschovi eksperimenti (1956) pokazali su sklonost povinovanju većini. Iako su ti eksperimenti kritizirani zbog kulturološke specifičnosti i laboratorijskih uvjeta, suvremene

replikacije (npr. Stallen & Sanfey, 2023) potvrđuju da ovaj fenomen i danas ima snažan utjecaj. Štoviše, konformizam nije uvijek negativan; istraživanja o **prosocijalnom konformizmu** (Nook i sur., 2016) pokazuju da je „velikodušnost zarazna“ i da promatranje tuđeg altruizma potiče i nas na prosocijalno ponašanje.

Iz ove sinteze proizlazi ključni zaključak: „ugodna nesvjesnost“ nije pasivno stanje, već aktivno, dinamično i *funkcionalno* polje sile. Opažač se, stoga, ne bori protiv puke ignorancije. On se suočava s duboko ukorijenjenim psihološkim imperativima koji štite kolektivni identitet (Tajfel & Turner, 1979) i omogućuju učinkovito djelovanje (Harmon-Jones & Harmon-Jones, 2008).

Prva opasnost: Egzistencijalna usamljenost opažača

Prva i možda najfundamentalnija opasnost koja proizlazi iz jasnog opažanja jest duboka, egzistencijalna usamljenost. To je fundamentalni osjećaj ontološke odvojenosti koji proizlazi iz življenja u drugačijoj perceptivnoj stvarnosti.

Moderni psihološki koncept **senzorne procesne osjetljivosti** (SPS), ili Visoko Osjetljive Osobe (HSP), pruža empirijski okvir za razumijevanje opažačevog temperamenta (Aron, 1996; Aron & Aron, 1997). SPS nije poremećaj, već urođena osobina ličnosti prisutna kod 15–20 % populacije, a karakterizira je povećana osjetljivost središnjeg živčanog sustava i dublja kognitivna obrada podražaja (Aron, 1996).

Ovdje je, međutim, nužan znanstveni oprez, kao što je istaknuto u recenziji. Konstrukt HSP-a, iako koristan, suočava se s kritikama zbog značajnog preklapanja s drugim osobinama, poput neuroticizma (Aron & Aron, 1997) te, kako ističu recenzirani članci, s osobinama **dobro maskiranog autizma** (npr. Dinsdale & Crespi, 2021). Senzorne osjetljivosti ključan su dijagnostički kriterij za autizam (DSM-5-TR), što otvara mogućnost da „opažač“ u nekim slučajevima može biti prikaz neurodivergentne osobe.

Ova kritika zahtijeva pojašnjenje: Moguće je da fMRI studije (poput Acevedo i sur., 2014; 2018) koje analiziraju SPS zapravo mjere mješovitu populaciju. Međutim, za svrhe ovog eseja, SPS se koristi kao *fenomenološki* konstrukt – kao alat za opisivanje *iskustva* povišene percepcije – a ne kao pokušaj postavljanja stroge kliničke dijagnoze. Fokus nije na etiologiji, već na egzistencijalnim posljedicama tog iskustva.

Unatoč debatama, neurobiološka istraživanja pružaju snažnu potporu ideji da se radi o fundamentalnoj razlici u obradi. fMRI studije pokazale su da mozak visoko osjetljivih pojedinaca pokazuje pojačanu aktivnost u regijama povezanim sa svjesnošću i empatijom (Jagiellowicz i sur., 2011; Acevedo i sur., 2014). Najnovije **EEG studije** (Meinersen-Schmidt i sur., 2023) idu korak dalje, pokazujući da visoki rezultati na SPS ljestvici koreliraju s povećanom snagom **beta i gama valova** tijekom stanja mirovanja. Ovo sugerira povišenu temeljnu razinu obrade informacija, dajući mjerljiv, fiziološki potpis „bogatom i kompleksnom unutarnjem svijetu“ (Aron, 1996).

Ova neuro-fenomenološka razlika stvara ogroman jaz između njihovog proživljenog iskustva i pojednostavljene stvarnosti koju dijeli većina. Ova fundamentalna usamljenost nije samo pasivno stanje; ona stvara aktivan i bolan pritisak, prisiljavajući opažača na nemoguć izbor iduće

opasnosti: Kasandrine dileme.

Druga opasnost: Dilema Kasandre – Govoriti ili šutjeti

Iz stanja egzistencijalne usamljenosti rađa se druga, neposrednija opasnost: bolan izbor između govorenja istine i šutnje. Opažač, svjedok skrivene disfunkcije, prisiljen je na psihološko iskušenje. S jedne strane, može izgovoriti istinu koju vidi i time riskirati napad i daljnju izolaciju. S druge strane, može šutjeti, prilagoditi se kolektivnoj iluziji i time izdati vlastitu percepciju.

Ova dilema savršeno je sažeta u mitološkom arhetipu Kasandre. Važno je metodološki razgraničiti: **Kasandrin kompleks** (Schapira, 1988) ovdje se ne koristi kao klinička dijagnoza, već kao *arhetipski okvir* za razumijevanje specifičnih psiholoških posljedica – sumnje u vlastiti razum i osjećaja nemoći – koje proizlaze iz sustavnog diskreditiranja.

Mehanizmi koji pokreću ovo kolektivno nevjerovanje sada su, u svjetlu ažuriranog uvoda, jasniji. Grupa odbacuje Kasandrinu istinu ne samo zbog jednostavne kognitivne disonance (Festinger, 1957), već zato što ta istina prijeti paralizom djelovanja (Harmon-Jones & Harmon-Jones, 2008) i, što je još važnije, ugrožava sam temelj njihovog kolektivnog identiteta i samopoštovanja (Tajfel & Turner, 1979).

Kada se opažač, unatoč riziku, odluči govoriti, mehanizam kolektivnog odbacivanja prelazi iz pasivnog nevjerovanja u aktivnu patologizaciju. Dilema Kasandre rađa treću opasnost: sustavnu diskreditaciju glasnika.

Treća opasnost: Diskreditacija glasnika – Opažač kao problem

Treća opasnost produbljuje i formalizira prethodno spomenuti mehanizam. Ovdje se ne radi samo o pasivnom nevjerovanju; radi se o aktivnom i sustavnom procesu kojim društvo redefinira opažača kao izvor problema. Njegova izoštrana percepcija ne tumači se kao dar, već kao simptom mentalne nestabilnosti.

Moć konformizma (Asch, 1956; Stallen & Sanfey, 2023) pruža laboratorijski model za ovaj proces. U tim eksperimentima, pojedinac koji je davao točan odgovor, suprotno jednoglasnoj, ali pogrešnoj većini, nije bio percipiran kao netko tko ima ispravan uvid. Naprotiv, grupa ga je doživljavala kao nekoga tko „kviri igru“ i tko je problematičan.

Sličan proces događa se u disfunkcionalnim interpersonalnim sustavima, poput obitelji obilježenih zlostavljanjem. Pojedinac koji imenuje problem – „opažač“ – često biva etiketiran kao „izdajica“ ili „preosjetljiv“. Grupa primjenjuje ogroman pritisak, uključujući mehanizme poput *gaslightinga*, kako bi diskreditirala opažačevu percepciju. To je strategija za očuvanje bolesne homeostaze sustava, gdje je „problem“ onaj tko vidi istinu, a ne sama istina.

Ovaj proces **patologizacije glasnika** predstavlja najučinkovitiji mogući način neutralizacije disonance. Ako se opažač uspješno redefinira kao nepouzdan, mentalno nestabilan ili jednostavno „preosjetljiv“ (što nas vraća na kritiku preklapanja SPS-a i autizma), tada se njegova poruka može u potpunosti odbaciti bez ikakvog osjećaja krivnje ili sumnje.

Dok su prve tri opasnosti definirane ovim vanjskim sukobom, četvrta opasnost je tiha, unutarnja implozija koja prijeti čak i ako opažač odluči šutjeti.

Četvrta opasnost: Gubitak sebe kroz empatijsku apsorpciju

Dok su prve tri opasnosti primarno vezane za vanjski sukob, četvrta opasnost je tiha, unutarnja implozija. Zbog svoje iznimne osjetljivosti i empatije, opažač riskira gubitak vlastitih psiholoških granica i, u konačnici, vlastitog identiteta, upijanjem tuđih emocija, boli i neizgovorenenih napetosti.

Mehanizam ove empatijske apsorpcije detaljno je objašnjen kroz psihološki konstrukt SPS-a (Aron, 1996). Ključna karakteristika, emocionalna reaktivnost i empatija, znači da ti pojedinci ne samo da razumiju tuđe osjećaje na kognitivnoj razini, već ih i osjećaju u vlastitom tijelu kao da su njihovi. fMRI studije koje pokazuju pojačanu aktivnost u područjima sa zrcalnim neuronima (Acevedo i sur., 2014) pružaju neurobiološku osnovu za ovaj fenomen.

Iz perspektive Alana Wattsa, ovo predstavlja tamnu stranu njegove temeljne istine. Za Wattsa (1966), spoznaja da smo „svi jedno“ i da je odvojeni ego iluzija jest oslobađajuća istina. Međutim, za opažača koji nema razvijene mehanizme zaštite, ova proživljena stvarnost može postati *psihološki teret*. On ne samo da zna da je povezan sa svima, on to osjeća na visceralnoj razini.

Posljedice mogu biti duboko štetne. Kronična izloženost tuđoj boli i tjeskobi dovodi do emocionalnog *burnouta*, kroničnog umora i depresije (Aron, 1996). No, najopasnija posljedica je postepeni gubitak sposobnosti razlikovanja vlastitih osjećaja od tuđih. Unutarnji glas opažača postaje sve tiši, zagušen bukom kolektivnih emocija. On gubi svoj centar i postaje puki odraz svoje okoline.

Tablica 1: Sinteza arhetipova percepcije

Kako bi se vizualno saželi i usporedili ključni koncepti korišteni u ovom eseju, sljedeća tablica prikazuje paralele između Wattsovog filozofskog opisa opažača, psihološkog konstrukta SPS-a i mitološkog arhetipa Kasandre.

Kriterij	Wattsov Opažač (Filozofski)	Senzorna Procesna Osjetljivost (SPS) (Psihološki)	Kasandra (Arhetipski/Mitološki)
Primarna sposobnost	„Vidi „ispod površine“; uočava nepisane napetosti i iluziju ega (Watts, 1966).	Osjetljivost na suptilne podražaje; duboka kognitivna obrada (Aron, 1996).	Proročanstvo; spoznaja budućih (ili skrivenih) istina.
Unutarnje iskustvo	Osjećaj povezanosti sa svime, ali i duboka usamljenost i izolacija.	Bogat i kompleksan unutarnji svijet; povišena neuralna aktivnost (Meinersen-Schmidt i sur., 2023).	Tjeskoba i patnja zbog spoznaje istine koju ne može podijeliti (Schapira, 1988).
Odnos s društvom	Vodi u izolaciju jer drugi ne podnose razotkrivanje svoje „ugodne nesvjesnosti“.	Često se osjeća neshvaćeno; preklapanje s neurodivergencijom (Dinsdale & Crespi, 2021).	Biva odbačena, ismijana i proglašena ludom; njezina upozorenja se ignoriraju (Schapira, 1988).
Ključna opasnost	Izbor između govorenja istine (napad) i šutnje (gubitak sebe).	Gubitak sebe kroz empatijsku apsorpciju; emocionalni <i>burnout</i> (Aron, 1996).	Biti osuđena na nemoć i nevjericu; diskreditacija glasnika (Schapira, 1988).

Zaključak: Rješavanje paradoksa kroz *Wu Wei* kao vješto djelovanje

Analiza četiriju opasnosti otkriva gotovo neodrživu poziciju. Suočen s ovim problemom, opažač bi mogao zaključiti da je jedino rješenje otupiti svoja osjetila i pridružiti se „ugodnoj nesvjesnosti“. Međutim, Alan Watts nudi radikalno drugačiji put: ne suzbijanje percepcije, već razvijanje mudrosti i vještine svjesnog nošenja uvida.

Srž ovog rješenja leži u taoističkom principu **wu wei** (Watts, 1975). Kritika ovog rješenja, istaknuta u recenziji, jest da je ono „politički naivno“ ili „luksuz privilegiranih“ te da stvara nerješivu napetost između empatije i odvojenosti.

Međutim, ova kritika proizlazi iz čestog, ali pogrešnog tumačenja *wu wei* kao puke pasivnosti ili indiferentne odvojenosti. Preciznija filozofska analiza, poput Slingerlandove (2003), definira *wu wei* ne kao nedjelovanje, već kao „djelovanje bez napora“ ili „vješto, ne-prisilno djelovanje“. To je stanje spontanog, vještog djelovanja koje proizlazi iz duboko internaliziranog znanja o situaciji i

usklađenosti s njenim „prirodnim tijekom“ (*Tao*).

Kada se *wu wei* shvati na ovaj način, on prestaje biti apstraktna fraza i postaje konkretno rješenje za opažača. Tenzija između empatije i odvojenosti pokazuje se kao lažna dihotomija. U ovom modelu, empatija nije prepreka za *wu wei*, već njegov *preduvjet*.

Upravo opažačev dar – njegova duboka percepcija i senzorna osjetljivost (SPS) – jest ono što mu omogućuje da prikupi golemu količinu suptilnih podataka o sustavu u kojem se nalazi. Njegova empatija (Acevedo i sur., 2014) nije teret, već najvažniji alat za razumijevanje „prirodnog tijeka“ situacije.

Problem, dakle, nije u empatiji, već u *nevještom djelovanju* koje iz nje proizlazi. Opažačeva patnja (*burnout*, Kasandrin kompleks) često je rezultat egoične, prisilne potrebe da „ispravi“ svijet *odmah* i *na silu* – što je suprotnost principu *wu wei*.

Rješenje koje Watts nudi nije odustajanje od djelovanja, već transformacija djelovanja. *Wu wei* je kultivirana vještina korištenja empatijskih podataka za *vješto*, a ne reaktivno djelovanje. To je razlika između guranja rijeke i upravljanja jedrima kako bi se iskoristio vjetar. Za opažača suočenog sa sistemskom nepravdom, *wu wei* ne znači prihvatiti nepravdu; znači djelovati kirurški precizno u točki najvećeg utjecaja. To „kirurško djelovanje“ može poprimiti različite oblike: umjesto izravne konfrontacije (koja bi izazvala otpor), to može biti postavljanje preciznog, sokratovskog pitanja u pravom trenutku, strateško povlačenje kako bi se sustav sam urušio ili tiha promjena vlastitog ponašanja koja modelira rješenje bez nametanja.

Paradoks se, dakle, rješava. Teret jasnoće – sirovi podaci percepcije i empatije – transformira se iz izvora patnje u nužan alat za *vješto djelovanje*. Opažač prestaje biti pasivna žrtva svoje osjetljivosti (Kasandra) i postaje vješti akter koji, upravo zbog svoje duboke percepcije, jedini može djelovati u istinskom skladu sa situacijom.

Literatura

- Acevedo, B. P., Aron, E. N., Aron, A., Sang, S. K., Kopecky, N., & Brown, L. J. (2014). The highly sensitive brain: an fMRI study of sensory processing sensitivity and response to others' emotions. *Brain and Behavior*, 4(3), 291–305. <https://doi.org/10.1002/brb3.208>
- Acevedo, B., Aron, E., Pospos, S., & Jessen, D. (2018). The functional highly sensitive brain: A review of the brain circuits underlying sensory processing sensitivity and seemingly related disorders. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 373(1744), 20170161. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0161>
- Aron, E. N. (1996). *The Highly Sensitive Person: How to Thrive When the World Overwhelms You*. Broadway Books.
- Aron, E. N., & Aron, A. (1997). Sensory-processing sensitivity and its relation to introversion and emotionality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(2), 345–368. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.2.345>
- Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), 1–70. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.1037/h0093718>
- Dinsdale, N., & Crespi, B. (2021). The sensory sensitivity spectrum: A dimensional model of sensory processing in autism and non-autistic individuals. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 128, 116–130. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2021.06.012>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Harmon-Jones, E., & Harmon-Jones, C. (2008). Action-based model of dissonance: A review of behavioral, anterior cingulate, and prefrontal cortical mechanisms. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(3), 1518–1538. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00110.x>
- Jagiellowicz, J., Xu, X., Aron, A., Aron, E., Cao, G., Feng, T., & Weng, X. (2011). The trait of sensory processing sensitivity and neural responses to changes in visual scenes. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 6(1), 38–47. <https://doi.org/10.1093/scan/nsq001>
- Meinersen-Schmidt, N., Walter, N., Kulla, P., Loew, T., Hinterberger, T., & Kruse, J. (2023). Neurophysiological signatures of sensory processing sensitivity during a task-free resting state. *Frontiers in Neuroscience*, 17, 1200962. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.3389/fnins.2023.1200962>
- Nook, E. C., Ong, D. C., Morelli, S. A., Mitchell, J. P., & Zaki, J. (2016). Prosocial conformity: Prosocial norms generalize across behavior and empathy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(8), 1045–1062. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.1177/0146167216649938>
- Schapira, L. C. (1988). *The Cassandra complex: Living with disbelief*. Inner City Books.
- Slingerland, E. (2003). *Effortless action: Wu-wei as conceptual metaphor and spiritual ideal in early China*. Oxford University Press.
- Moravek Davor (2025) Teret jasnoće: Fenomenologija egzistencijalnog sukoba u filozofiji Alana Wattsa i suvremenim psihološkim teorijama
www.noebius.com

Stallen, M., & Sanfey, A. G. (2023). The power of social influence: A replication and extension of the Asch experiment. *PLOS ONE*, 18(11), e0294323. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294323>

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. U W. G. Austin & S. Worchel (Ur.), *The social psychology of intergroup relations* (str. 33–48). Brooks/Cole.

Watts, A. (1951). *The Wisdom of Insecurity: A Message for an Age of Anxiety*. Pantheon Books.

Watts, A. (1966). *The Book: On the Taboo Against Knowing Who You Are*. Pantheon Books.

Watts, A. (1975). *Tao: The Watercourse Way*. Pantheon Books.

Zahvale

Autor zahvaljuje na poticajnim uvidima i sintetičkoj pomoći pruženoj od strane AI jezičnih modela Gemini, ChatGPT, DeepSeek, Claude i Perplexity Pro, koji su poslužili kao vrijedni alati u procesu istraživanja i formuliranja argumenata ovog rada.